

Hornická činnost, její vliv na život obyvatel a rekultivace na Bílinsku

Autoři: Timea Pražáková, Samuel Šulc, Adam Weiner, Hermína Motlová, Kryštof Švejda, Ota Svátek, Adam Tichý, Matěj Zeman, Mikoláš Pešek, Hedvika Wieluchová, Zoe Pikelová.

Vedoucí práce: PhDr. Jaroslav Najbert, Mgr. Štěpána Čiperová

Abstrakt

Předložená práce se zabývá důlní činností a hornictvím na Bílinsku. Zaměřili jsme se primárně na důl Bílina, krajinu a obce zaniklé v důsledku vzniku Radovesické výsypky. Na základě rozhovorů s pamětníky, odborníky a studia archivních materiálů jsme odpovídali na otázky čtyř hlavních tematických okruhů: Krajina a její rekultivace, lidé a vesnice, životní prostředí a zdraví.

V prvním okruhu nás zajímalo, jak se krajina na Bílinsku během těžby změnila. Největší změnu je vidět pouhým okem při srovnání leteckých snímků z roku 1953 a 2016. Na starších snímcích jsou obce, které se na dnešních mapách nenachází. Tyto obce zanikly v letech 1970-1978 z důvodu vyvážení hlušiny z dolu Bílina na výsypku Radovesice. Radovesická výsypka byla umístěna do Radovesického údolí, ve kterém se nacházelo 5 obcí. Ty musely ustoupit těžbě a obyvatelé se museli vystěhovat. Některé stavení dnes leží až pod 90 metry hlušiny. V současné době probíhá tzv. rekultivace, při které se na takřka měsíční krajinu vrací příroda. Vysazují se stromy, květiny, budují se vodní plochy a vypouští zvířata.

Tím jsme se dostali k druhému okruhu. Zajímalo nás, kam se lidé ze zasypaných vesnic přestěhovali a zdali jim zaplatili za jejich majetek a také jaký byl jejich názor na tuto situaci. Dozvěděli jsme se, že se lidé rozdělili na dva tábory. První tábor, tvořený většinou z mladých lidí, se stěhoval rád, jelikož nové ubytování v právě postavených panelových domech v městě Bílina bylo na rozdíl od jejich domů moderní. Byla v nich elektřina a splachovací záchody. Druhý tábor tvořený většinou ze starších lidí se stěhovat nechtěl. Staří lidé byli zvyklí na svůj život na venkově s domácími a chovnými zvířaty, které si s sebou vzít nemohli. I tito lidé se však nakonec museli přestěhovat, jelikož neměli na výběr.

V posledním okruhu nás zajímalo, jaká pozitiva a negativa přineslo hornictví do této oblasti. Z rozhovorů se zastupitelkyněmi města Bílina jsme se dozvěděli, že největším pozitivem těžby je vytváření pracovních míst, kterých v Ústeckém kraji není mnoho. Při hledání negativ jsme se bohužel dozvěděli více věcí než u pozitiv. Hlavním negativem těžby je její dopad na zdraví obyvatel a horníků. V okolí lomu a v něm je velký hluk a ve vzduchu je velké množství malých částic. Velkým problémem byla také Ledvická elektrárna na okraji Bílina, která byla odisřena až po roce 1989. Tedy téměř po 20 letech provozu. Obyvatelé mají časté problémy s dýchacími cestami a se zrakovými orgány. Situace dnes je však nesrovnatelně lepší s tím, na co ze 70. a 80. let vzpomínají pamětníci.

Obsah

Úvod	1
Cíle	1
Postup práce.....	2
Charakteristika zkoumaného území.....	3
Historie Radovesického údolí a zaniklých vesnic	4
Radovesice.....	4
Chotovenka	4
Hetov	5
Dřínek	5
Lyskovice.....	5
Výsledky.....	6
Krajina, její destrukce a následná rekultivace	6
Lidé a vesnic	9
Život s uhlím	12
Program v praktické škole	19
Ztracená paměť krajiny	21
Poděkování.....	24
Zdroje	25
Slovníček pojmů	26
Přílohy se zápisky z deníku pana učitele	I

Úvod

Stromy, rybníky, zvěř, louky, pole a vesnice... To vše byste mohli před 60 lety spatřit v Radovesickém údolí u Bíliny. Tato krajina, ve které se nacházely vesnice Lýskovice, Radovesice nebo Hetov, byla krásná a měla se stát součástí chráněné krajinné oblasti České středohoří. Když ale vedení dolů vybralo údolí jako ideální místo pro výsypku vznikajícího velkodolu Maxim Gorkij, lidé, domy i krajina přestali být důležité.

A tak nastoupily mohutné stroje, které nelítostně začaly s kopáním mohutného kráteru, jenž se nazývá povrchový důl. Les neles, dům nedům, historie nehistorie. Důležité byly jen tony uhlí schované desítky metrů pod zemí. Lidem bylo řečeno, že se jedná o veřejný zájem a že je absolutně nezbytné uhlí vytěžit. Nikdo se vás tehdy neptal, zda může zbourat a následně zasypat váš domov či pokácet sad. Práce v dolech živila tisíce lidí. Nešlo jen o energii pro okolí, ale o energii pro celý stát. Československo získalo díky důlní činnosti mnoho peněz. Ale co zničená krajina, jejíž paměť se vytvářela tisíce let? Co zdraví horníků zhoršené vinou nepříznivých pracovních podmínek nebo zdraví ostatních lidí žijících v blízkosti dolů?

To, jak lidé ničení domovů prožívali, zda se po těžbě povedla tzv. rekultivace krajiny, zda jim různé kompenzace nahradily zhoršené zdraví, jsou otázky, na které se dá odpovídat několik hodin. V našem sborníku nabízíme několik zajímavých informací, které jsme při práci zjistili.

Cíle

Na začátku naší práce jsme si vytyčili tři základní otázky, o které jsme se následně v terénu zajímali. Hlavním cílem bylo za pomoci pamětníků, odborníků a archivních materiálů zjistit odpovědi na následující otázky:

- 1) Jaký měla těžba dopad na krajinu a obyvatele bývalého Radovesického údolí?
- 2) Jakými způsoby probíhá rekultivace krajiny? A jaké jsou plány do budoucna?
- 3) Jaký byl/je život horníků, co se týče pracovních podmínek, platu?

Každé téma jsme specifikovali dalšími otázkami.

Dalším a neméně důležitým cílem bylo naučit se (nebo se zdokonalit) novým činnostem, např. komunikovat s lidmi při rozhovorech s pamětníky atd.

Postup práce

V přípravném týdnu jsme si vytyčili cíle a připravovali jsme se na nastávající expedici, například hledáním kontaktů na pamětníky a studiem literatury. Také jsme si vyzkoušeli vedení rozhovoru s paní Lenkou Burgerovou a panem Stanislavem Sádlem. Dále jsme se podívali na film Jana Svěráka Ropáci (1988), abychom si názorně představili, jak vypadalo prostředí naší expedice před rokem 1989.

První týden v terénu jsme ze začátku hodně cestovali. Ráno jsme vyrazili ze základny přímo do Štěpánova, kde jsme se setkali s prvními pamětníky. Natáčela nás při práci Česká televize pro svoji reportáž o učení dějepisu¹. Poté jsme se vydali do Kostomlat, kde jsme strávili noc v místní tělocvičně. Druhý den jsme provedli několik rozhovorů, nejzajímavější proběhl v místní knihovně s manželi Hanou a Miroslavem Bláhovými. Ve stejné době jiná skupina studovala články z novin Průboj a Směr (okresní a krajské noviny KSČ) a další dokumenty v okresním archivu v Teplicích.

Do Bíliny jsme vyrazili přes Radovesickou výsypku, kde jsme sepsali naše dojmy z rekultivované krajiny. V Bílině jsme strávili dva dny, bydleli jsme v budově praktické základní školy, kde jsme připravili program o těžbě a rekultivaci pro žáky 2. stupně. Důležité názory jsme získali u místostarostek města paní Veroniky Horové a Zuzany Bařtipánové, u mluvčího Severočeských dolů Lukáše Kopeckého, od organizátorky srazů obyvatel zaniklých obcí Olgy Peškové, nebo z rozhovorů provedených na sídlišti Za Chlumem.

Druhý týden Expedice byla naší základnou zahrada manželů Halamových. Cenné informace jsme získali od místostarosty Světce a celoživotního horníka Václava Fišera a od bývalého horníka a obyvatele zaniklých Lyskovic Milana Adamce. Od něj jsme získali také cenné fotografie zaniklých obcí. Po celou dobu nám byli průvodci Stanislav Sádlo a Václav Halama, oba vysloužilí horníci.

Celkem jsme mluvili s 15 pamětníky nebo významnými osobnostmi. Občas se v hodnocení neshodli, jak se ostatně pokusíme přiblížit v našich kapitolách. I když jsme se snažili mluvit s pamětníky z různých skupin (horníci i obyvatelé zaniklých obcí, politici i běžní občané), nebylo naším cílem udělat kvantitativní výzkum.

¹ Studená válka i Listopad 89. Výuku dějepisu učitelé zvládají. Události České televize, 8. 6. 2016. Dostupné z <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/1810226-studena-valka-i-listopad-89-vyuku-soudobych-dejin-ucitele-zvladaji>

Charakteristika zkoumaného území

Krajina v Ústeckém kraji, kde se pohybovala naše expediční skupina, je velmi specifická a dalo by se lidově říci, že má dvě tváře. Z jedné strany je krajina bohatá na památky, přírodní plochy a významné vodní toky. Za zmínku stojí CHKO České středohoří s kopci Milešovka, Lovoš, Hrad Hazenburk či vodní tok Labe. Krajina je převážně kopcovitého rázu, s četným množstvím vrchů a údolí. Většinu krajiny pokrývají lesy. Oblast je protkána velkým množstvím turistických stezek. Například tímto krajem díky velkému množství zřícenin vede stezka *Po stopách českých hradů*.

Na druhé straně je však Ústecký kraj jedním ze statisticky nejhorších krajů. Lidé zde mají problémy s nezaměstnaností.

Tato krajina je také známá těžebním průmyslem. Intenzivní těžba zde probíhá od 19. století a přilákala do německy mluvícího kraje řadu českých horníků z vnitrozemí. Politický vývoj v letech 1938-1945 způsobil, že se zdejší obyvatelé museli nedobrovolně stěhovat ze svých domovů-nejdříve po podepsání Mnichovské dohody Češi, Židé a německy mluvící odpůrci nacismu, a po válce zase většina Němců. Velkou změnou pro region bylo rozhodnutí dobývat od 60. let uhlí ve velkolomech. Důl Bílina a důl Tušimice jsou velkými povrchovými doly, které reálně zasáhly a stále zasahují do běžného života každého obyvatele v jejich okolí. Uhlí z lomu Bílina zásobuje mimo jiné i moderní elektrárnu Ledvice, která se nachází v těsné blízkosti města Bílina.

Závěrem je nutno říci, že tato krajina je na pohled velmi pěkná a společně s jejím kulturním bohatstvím dokáže člověka přímo učarovat. Bohužel těžební průmysl, elektrárny, hluk a smog dokážou tyto krásy zastínit.

Radovesické údolí a zaniklé vesnice

Radovesické údolí leží v okrese Teplice na východ od města Bílina a dále poblíž obcí Štrbice a Kostomlaty. Podle výpovědí a fotografií bylo údolí dříve krásné a živé místo, kde se střetávalo mnoho různých ekosystémů, například lesy, pole, louky. Navíc je zajímavá i z pohledu geologie, jelikož Radovesické údolí tvoří křídové, rulové a vulkanické podloží.

Ale přišla důlní činnost a kvůli povrchové těžbě uhlí, jež je snazší a levnější, se vyhrabala spousta hlušiny, kterou bylo nutno někam dát. Důsledkem toho bylo na začátku 70. let zahájeno zasypávání údolí a všech vesnic. Sypání trvalo až do července roku 2003. Radovesická výsypka je obklopena ze tří stran chráněnou krajinnou oblastí České středohoří.

V současné době se nad Radovesickým údolím tyčí okolo 50-70 metrů hlíny. 50-70 metrů, které byly vytěženy v nedalekém dolu Bílina. Krajina zatím není oficiálně přístupná veřejnosti, jelikož probíhá obnova neboli rekultivace krajiny, aby tak zahladili stopy po důlní činnosti. Tato činnost bude trvat přibližně do roku 2030. Po rekultivaci se spekuluje o vystavění silnice, která bude propojovat města Kostomlaty se Štěpánovem a Razicemi. Za rekultivaci zodpovídají Severočeské doly a.s. jejichž sídlo je v Chomutově, a kterým celé území patří.

Co ale stojí za největší zmínku, jsou vesnice, které kdysi stávaly v Radovesickém údolí a byly zasypány s celou historií, kterou v sobě nesly. Vesnic bylo celkem pět: Radovesice, podle kterých následně pojmenovaná výsypka, Hetov, Dřínek, Chotovenka a Lyskovice.

Nyní si zde můžete přečíst něco k jejich historii.

Radovesice

Radovesice ležely na úpatí Českého středohoří. Ležely v úrodném zemědělském kraji. Při archeologických vykopávkách před zasypáním byly objeveny keltské osady o sto padesáti objektech. Už před tisícovkami let zde vedla cesta spojující Čechy s Německem. V Radovesicích byl také velmi známý kostel, který nebyl před zasypáním zbořen, byl tedy nakonec zasypán jako poslední. Radovesice stály stranou od bouřlivého průmyslového rozvoje podkrušnohorských obcí. Zůstaly pouze zemědělskou vesnicí, kde průmysl představovala pila, vápenka a dva mlýny. Kromě zemědělství se obyvatelé zabývali i obchodem se zvířaty, senem a slámou. V Radovesicích byla řada německých spolků. Zasypána byla i část katastrálního území osady Štěpánov.

Chotovenka

První zmínka o obci pochází z roku 1549. Nacházela se v blízkosti vršků Českého středohoří. Osídlení v této obci nebylo příliš hojné kvůli nadmořské výšce a blízkosti hor. Přes

Chotovenku vedla silnice spojující světec a Radovesice. Domky byly převážně zděné a kamenné. I tuto osadu ovlivnilo hornické podnikání. První malé podnikání byly malé ručně kopané šachty, které se zde objevovaly od první poloviny 19. století. Směrem ke Štrbicím vznikl podpovrchový důl, který byl během 2. sv. války přeměněn na důl povrchový. Rozhodnutí o konečné likvidaci obce jsou z roku 1961.

Hetov

Jednalo se o horskou ves ležící 6 km jižně od Bíliny na okraji Českého středohoří v nadmořské výšce 425 m. Obec zde tvořila shluk stavení kolem hospodářského dvora a cesty, které se k němu sbíhaly. V roce 1654 byl Hetov veden už jako samostatný statek.

Dřínek

Dřínek ležel u Bíliny až do 19. století. Dřínek se skládal z několika velkých statků obklopujících okrouhlou náves s kapličkou. Ve Dřínku se pěstovalo spousta ovoce a zeleniny. Z období třicetileté války byly zaznamenány značné škody, které byly způsobeny císařským vojskem. V 19. století a na začátku 20. století byly provozovány malé jámové lomy (Vápenky), na vápnité suroviny. Tato klidná podhorská vesnička si zachovala zemědělský a ovocnářský ráz až do konce své existence. V letech 1969–1971 byla obec zrušena a obyvatelé přestěhováni do Bíliny, do nově vybudovaného sídliště za Chlumem.

Lyskovice

Obec Lyskovice ležela asi 800 metrů jihovýchodně od Chotovenky. Pravěké osídlení zde nebylo příliš hojné. Terén byl pravděpodobně listnatý a taky dobrý pro lov. Našly se zde různé archeologické nálezy samostatných kosterních hrobů zvířat. Také se zde našly různé zbraně a kamenné nástroje z doby kamenné a bronzové. První zmínky pochází z roku 1549. 1890 byl rok kdy se sem dostával průmyslový rozmach z blízkého okolí. Původně zemědělská osada se pomalu měnila na zásobárnu dělníků pro hornickou činnost. V roce 1971 zde stálo 39 domů a v nich žilo 124 obyvatel.

Výsledky

Krajina, její destrukce a následná rekultivace

Naše skupina se věnovala krajině poničené důlní činností a rekultivaci výsypek. Ptali jsme se pamětníků na jejich názor na rekultivace, byli jsme se podívat na rekultivovanou krajinu a mluvili jsme s tiskovým mluvčím Severočeských dolů a. s. které těží hnědé uhlí v oblasti našeho výzkumu.

Otázky k našemu tématu:

Jak vypadala krajina před těžbou, rekultivací a po obnovování krajiny?

Myslíte si, že je správné rekultivovat krajinu, nebo ji zanechat přirozené sukcesí?

Co se bude dál dít s rekultivovanou krajinou, komu bude patřit a jak se má využít?

Těžba uhlí v okolí dnešní Bíliny začal na panství Světec v roce 1750. V 2. polovině 19. století se začalo těžit na řadě míst v okolí Bíliny, Duchcova a Mostu. Doly, které v té době vznikaly, byly ve většině případů menšího rozsahu a část z nich byly i hlubinné doly, protože technologie neumožňovala efektivnější povrchovou těžbu. V té době nebyl zásah do krajiny tak veliký.

Velkým mezníkem bylo založení povrchového dolu u města Bíliny v roce 1960. Důl dostal název Maxim Gorkij. Tento velkolom a další v okolí vytvořily v Severních Čechách krajinu, kterou známe dnes. Nebyla poničena krajina jen v místě dolu, ale i v místech kde bylo v šedesátých letech rozhodnuto, že vznikne vnější výsypka, která zničí několik obcí. Ty dnes leží pod 40 hlušiny, která zvětšila svůj objem a nedala se zasypat zpět do dolu.

V Radovesickém údolí bylo několik povrchových dolů a lom Al. Jirásky. Po určení údolí pro výsypku dolu Maxim Gorkij (důl Bílina), prvně byli zasypány tyto objekty. Až po té postupovala výsypka dále po údolí a vršila se do kopců.

Krajina, když tam žili lidé

Jaký byl názor biologů, kteří vytvářeli dokumentační výzkum území budoucí Radovesické výsypky na přelomu 60. a 70. let? Že údolí bylo velmi cenné.

Oblast Radovesického údolí měla patřit do CHKO Českého středohoří, ale kvůli naplánované výsypce nebylo údolí do CHKO zahrnuto.

- Na námi zkoumaném území je geologické podloží obdobné jako ve většině Českého středohoří, ale ve srovnání s podložím na území Čech je toto podloží zcela ojedinělé a velice vzácné.
- Z hlediska biologického je na území Radovesického údolí několik vzácných druhů rostlin, které se vyskytují v Českém středohoří, ale jen velmi zřídka. Území je pokryto sady a velkou část krajiny využívají zemědělci. Najdeme zde 4 přírodní rezervace.

“Protože bude území navršenou hlušinou nenávratně zničeno, uvolnil SHR., doly J. Fučíka v Bílině, finanční prostředky na základní botanický a zoologický výzkum. Cílem botanického výzkumu, jehož výsledky shrnutí v této brožuře, bylo co možná co nejpodrobnější zachycení současného stavu flóry a vegetace a její dokumentace. Nasbíraný materiál je uložen v herbáriích Okresního vlastivědného muzea v Litoměřicích.”²

A závěr odborníků? *“Vnucuje se otázka, jak dlouho bude možné v naší republice, nepřiliš zemědělskou půdou oplývající-takto postupovat.”*

Unikátní popis krajiny nabízí snímky Radovesická kotlina z roku 1970 a Dokud krajina žije z roku 1972³, ve kterých památkáři a ochránci přírody dokumentovali památky a přírodu před jejich ničením.

Krajina je na záběrech mírně kopcovitá a lučnatá. Z části je už narušena povrchovými doly Rudíay II, Jindřich a dolem Union, a také výsypkou menších povrchových dolů. Ale stále je zachována kulturní krajina s poli a sady. Na některých místech se vyskytují smrky a akáty, které nejsou původními dřevinami v Českém středohoří. Byly zasázeny lidmi kvůli materiálnímu zisku, např.: dřevin. A kvůli okrasným účelům. Jsou součástí kulturní krajiny stejně jako některé rostliny, které na našem území nejsou původní.

Obnova krajiny

Rekultivace je obnova krajiny poničené člověkem nebo zasažené průmyslovou výrobou. Autoři rekultivačních prací (Severočeské doly, a. s.) svou práci na webu propagují takto:

„Nejen obyvatelé našeho kraje, ale i návštěvníci jsou překvapeni, jaké krásy u nás i v bezprostředním okolí dolů vidí, a uznávají, že jsme opravdu „Krajem s lepší vyhlídkou“.

Ing. Vratislav Vajnar, předseda představenstva akciové společnosti Severočeské doly a.s. věří, že rekultivace vytváří krajinu podobnou té, která zde byla před dolováním: *„Po zahlazení důlní činnosti zaručuje krajině pod Krušnými horami návrat ke své někdejší tváři.“*

Druhy rekultivace

Rekultivace se dělí na dvě hlavní části. Technickou a biologickou. V případě výsypky technická rekultivace zahrnuje zasypaní hlušinou a její upravení do předem daného reliéfu. A poté nastupuje biologická část rekultivace, která se dělí na čtyři základní druhy.

První je lesnická rekultivace. To představuje osázení svahu stromy, vytvoření lesa a založení sazenic. Druhý typ je zemědělská rekultivace, půda se zúrodní. Naveze se tam zemina a

² KUBÁT, K. a kol. Dokumentační výzkum území budoucí Radovesické výsypky. In Severočeskou přírodou. Sborník severočeské pobočky československé botanické společnosti, č. 3/1972, s. 5

³ Oba snímky nám poskytl Národní památkový ústav, pracoviště v Ústí nad Labem.

upraví se, aby se daly pěstovat zemědělské plodiny na navezené hlušině. A třetím typem rekultivace je hydrická rekultivace, to znamená, že se postaví nějaká vodní díla, to představuje vytvoření rybníků a vodních toků. Protože se s výsypkou zničily všechny přirozené vodní prameny. A poslední rekultivace je smíšená, to znamená různé cesty, cyklostezky. A věci, které nemůžeme zařadit do předešlých třech typů rekultivace. Ten záměr celého rekultivačního procesu je, aby krajina byla pokud možno co nejvíce pestrá.

Co si o rekultivaci myslí pamětníci? Naprosté většině se líbí. Myslí si, že je dělaná na odborné úrovni a že je rozhodně lepší než stav, kdy na výsypce byly jen zaprášené „kypy“. Pouze ti, kteří si pamatují vesnice, říkají, že tehdy byla krajina hezčí. Řízené rekultivace jsou lepší také proto, že se pak do lesů může chodit na houby.

Lidé a vesnic

Hypotéza a záchytné otázky

Podle hypotézy, kterou jsme si vytvořili na začátku našeho výzkumu, jsme tedy doufali, že lidé ze zaniklých vesnic Radovesického údolí budou odpovídat s emocemi, ve kterých bude cítit pocit zlosti, smutků či lítosti nad ztrátou domova, příběhů ze svého života, které ve své vesnici zažili nebo míst, kam chodívali. Také smutek nad ztrátou architektonicky zajímavých staveb. Například kostela, který většinou nebyl jen architektonicky zajímavý, ale i duchovně, což je u mnohých lidí emoční záležitost.

U rozhovorů s bývalými horníky jsme čekali, že se k tomuto tématu nebudou chtít moc vyjadřovat z důvodu pocitu emocí spojené s vinou. Vina za podílení se na vystěhování obyvatel, bourání kulturního bohatství a identity a posléze jejich zasypávání, a co je nejhorší, za ničení krajiny. Avšak doufali jsme i v to, že potkáme horníka, jenž je na vše toto hrdý.

Jednoduše řečeno, představa byla taková, že lidé ve velkých masách protestovali a bránili se vystěhování, ničení krajiny a horníci cítili vinu za to, co lidem udělali. A že vztahy tím pádem nebudou a nebyli až tak dobré.

Záchytné otázky pro naše téma:

Jaký je váš názor na to, že se lidé museli kvůli důlní činnosti vystěhovat z vesnic?

Máte nějakou konkrétní vzpomínku na stěhování a ničení vesnic a krajiny?

Znal/a jste někoho z těch vesnic? Jaký byl další osud těchto lidí?

Navíc pro horníky a příbuzné:

Cítil jste nějakou vinu nebo zodpovědnost?

Bavil jste se někdy se svými rodiči o tom, že kvůli jejich práci se museli lidé odstěhovat ze svých domovů?

Lyskovice - pohled přes Kuchařovu zahradu na zakladač a panorama hor, 1967

Co říkali pamětníci

Většina pamětníků, kteří bydleli ve vesnicích v okolí Radovesického údolí a ne přímo v jedné ze zasypaných vesnic, tak i někteří obyvatelé zaniklých vesnic z Radovesické výsypky, kteří v tu dobu byli však mladí, se shodovali na tom, že celkově akce vystěhování lidí z vesnic proběhla v klidu, bez komplikací.

Příkladem byl pan Jiří Fonos, který v mládí žil ve vesnici Lýskovice. Sám prohlásil:

„Stěhovali se podle všeho za novým a lepším. Dříve bydleli v domech, kde teplou vodu získávali jen tehdy, když si jí sami uvařili. Na záchod chodili do kadibudek, vzadu na zahradě. Ale teď se přesouvali do moderních paneláků, kde teplou vodu měli v podstatě okamžitě, stačilo jen otočit kohoutkem a záchody byli moderní a splachovací.“

Paní Olga Pešková: *„No a v těch panelákách byla technika, to bylo pro mě něco úplně něco jiného, tam byla vana, záchod atd.“*

Jediný problém, který pamětníci shledávali, bylo chování zvířat. Kam s nimi? Někteří si podle všeho vzali část, co se velikostí vešla, do paneláku, kde i nadále chovali. O tomto tématu mluvila například Paní Pešková:

„No nejhorší bylo to, když jsme stěhovali zvířata. Pár jsme jich prodali a králíky jsme dali do jedné místnosti v paneláku. Ale nakonec jsme ty králíky dali pryč.“

Stěhování lidí v celém důlním regionu bylo námětem novinových článků, ve kterých se dříve chlubili, kolik nových bytů dokážou postavit. Mezi články jsme našli i názor odborníka – etnografa, který vysvětloval, že starým horníkům se do nových bytů nechce.

„V období socialismu dochází v oblastech SHR k mohutné výstavbě moderních domů v sídlištích. Do těchto nových sídlišť a měst se stěhují převážně horníci z likvidovaných starých sídel pro těžbu uhlí. Zajímavé je, že zatímco mladé rodiny se už nemohou dočkat dne, kdy budou ze staré kolonie vystěhováni do nového sídliště, staří havíři odcházejí z bytů, v němž obvykle prožili většinu svého těžkého života, neradi.“⁴

Doktor Vařeka ve článku píše, že lidé při stěhování musí násilně přerušit své sousedské vztahy ve staré obci, přijdou o oblíbené zahrádky a hospůdky.

Druhá možnost než moderní panelákový byt bylo koupit si jiný dům v jiné vesnici a pokračovat ve svém životním stylu a zachovat si tak svojí vesnickou identitu.

Avšak většině pamětníků a hlavně jejich rodičům, starší generaci obyvatel bývalého Radovesického údolí, se příkaz ohledně vystěhování nelíbil. Ale co mohli dělat? Zákony tehdy umožnily lidem půdu vyvlastnit.

Paní Olga Pešková: *„No pro mě byly paneláky něco nového, takže jsem se i docela těšila, protože jsem neměla takovej vztah k tý vesnici, ale moje maminka a tatínek odcházeli neradi.“*

⁴ Vařeka, Josef. V revíru kdysi a dnes. Průboj 3.-4. 7. 1971, roč. 23, č. 156, s. 7.

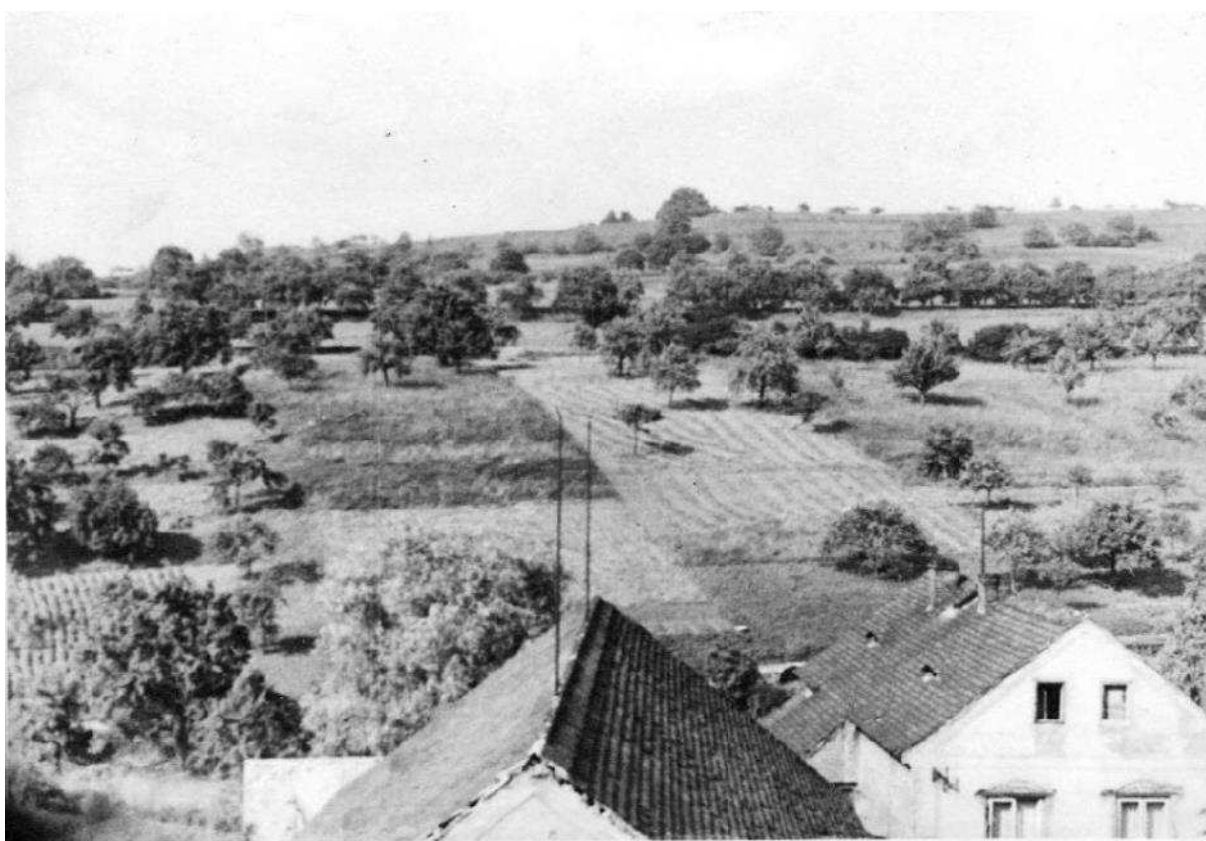
Muž z Radovesic: „V té době mě to nák moc nebralo, mně to bylo jedno, ale rodiče...”

Jakýkoli protest byl podle všeho zbytečný. Možnosti, které mohli využít k protestu, dosti omezené.

Jeden z pamětníků uvedl příklad. Vyprávěl o pánovi, který žil v jedné z dnešních zaniklých vesnic a jenž se odmítal vystěhovat. Proto se podle všeho zabarikádoval v domě, aby tak zabránil násilnému vystěhování. Komunisté však na to šli jinak. Odstřihli mu vodu a elektriku, a tak neměl jinou možnost než se odstěhovat.

Našli se ale lidé, kteří se v té době rádi přestěhovali do moderních paneláků. Avšak dnes hodnotí své rozhodnutí s lítostí. Takovým člověkem byl pan Josef Machek. Tenkrát žil v Radovesicích. Žil zde do svých 20 let a následně se musel spolu se svou rodinou odstěhovat do paneláků do Bíliny.

Poslední skupina, horníci, se vyjadřovali k tomuto tématu velice překvapivě. Je vidět, že horníci vnímali zasypávání vesnic jako obyčejnou práci, za kterou dostávají o něco lepší plat, než byl tehdejší průměr. Státní noviny o jejich práci mluvily jako o prestižní a státu prospěšné práci, která si zasluhuje uznání. Dále psaly o tom, že horníci jsou čestní a pracovití lidé, jejichž výkon je příkladem všem občanům naší země.⁵

Chotovenka - pohled ze statku čp. 6 přes střechy protilehlých budov k sedmi lipám, před rokem 1970

⁵ Projev G. Husáka ke Dni horníků v Mostě. Průboj 11.-12. 9. 1971, roč. 23, č. 216, s. 1.

Život s uhlím

Naše skupina se zajímala o tři okruhy témat.

Prvním z nich byly dopady těžby uhlí na zdraví horníků. Další byly dopady na životní prostředí a jako poslední nás zajímal běžný život horníků. V úvodu je nutné podotknout, že vzhledem k tomu, s jakými pamětníky jsme se setkali, můžeme mluvit o situaci přibližně od 60. let do současnosti.

Rozhovory s pamětníky nám potvrdily informace o zdravotním stavu obyvatel severočeského regionu, které jsme před expedicí získali z oficiálních statistik Českého statistického úřadu. Z nich vyplývá, že v Ústeckém kraji je oproti zbytku republiky už několik desítek let vyšší počet samovolných potratů, onemocnění rakovinou či nižší věk dožití.⁶

Zdraví

Z rozhovorů s horníky jsme zjistili, že těžba uhlí měla negativní dopady na zdravotní stav pracovníků dolů ze dvou důvodů. Prvním byla namáhavá a nebezpečná práce při obsluze strojů:

„Běžně člověk tam nosil šedesát až osmdesát kilo sám a nejhorší bylo, že musel nosit šedesát kilo na rameni po těch schodech, tam se dva lidi nevešli,“ popsal svou každodenní rutinu pan Sádlo a dodal, že denně nachodil na stroji i tisíce schodů.

Občas docházelo v prostorách šachty ke zraněním a ojediněle i k úmrtím. O nehodách informoval regionální tisk. K našemu překvapení jsme zjistili, že „pracovních“ zranění nebylo takové množství, jak bychom předpokládali. Nejčastěji se jednalo o zasažení elektrickým proudem nebo o zranění způsobené pracovními nástroji. Např. Milan Adamec utrpěl tříštivou zlomeninu nohy, když nezkušený řidič manipuloval s ocelovým lanem.

V osmdesátých letech se přes řadu opatření a restrikcí dostávaly na veřejnost utajované zprávy o změnách zdravotního stavu populace v regionech s vysokou koncentrací ekologicky náročných výroby. Mezi tyto změny patřil např. zvýšený výskyt alergií, imunodeficiencí, onemocnění dýchacích cest u dětí a ovlivnění krvevotvorby dětí. Dále pak větší počet vrozených vývojových vad u novorozenců a velkého počtu dětí s nízkou porodní hmotností, ale také – ve srovnání s celostátním průměrem – kratší střední délka života (25 let programu Teplice, s. 6-7).

⁶ 25 let programu Teplice. Životní prostředí a obyvatelé Ústeckého kraje. Sborník z konference konané 22. 10. 2015 v Teplicích.

Životní prostředí

Mimo jiné jsme se zajímali i o dopady těžby na životní prostředí. Ohledně tohoto tématu jsme mluvili s pamětníky, horníky, ale i odborníky, kterými jsou např. mluvčí severočeských dolů (SD) Lukáš Kopecký nebo místostarostky města Bílina Zuzana Bařtipánová a Veronika Horová.

Na začátku je důležité rozlišit situaci před rokem 1989, kterou všichni pamětníci hodnotili negativně.

Častokrát region zasáhly extrémní smogové situace, velká inverze a někteří pamětníci si vybavují i barevnou vodu v řece Bílině. Hlavní příčinou bylo spalování uhlí v elektrárnách, teplárnách a továrnách, které nebyly vybaveny filtry k odsíření komínů.

„Když bylo počasí nejhorší, tak v ovzduší byly až tři tisíce mikrogramů a my jsme měli pro pracovní prostředí 10 000 mikrogramů síry v ovzduší, to už se vlastně děti posílaly do škol v přírodě, nesmělo se vycházet, nesmělo se větrat.“ (Stanislav Sádlo, rozhovor 31. 5. 2016)

Když jsme se ptali na dopady na zdravotní stav a životní prostředí, lidé nejčastěji jmenovali jako hlavní zdroj znečištění a hluku samotné povrchové doly a pásové dopravníky atd.

„Já sem tu výsypku, rekultivaci, zažila, samozřejmě rachot, samozřejmě špína, a samozřejmě prach, všechno s tím spojený.“ (Eva Flenderová, 59 let, rozhovor 10. 6. 2016).

Negativní dopady znečištěného životního prostředí na zdraví obyvatel kompenzovaly úřady různými způsoby. Každá rodina pobírala tzv. „pohřebné“, konkrétně to bylo 2000 Kčs na člena rodiny za rok. Zajímavé je, že si nikdo z pamětníků nepamatoval oficiální název této kompenzace. Mimo to, děti dostávaly každý školní den svačiny a několikrát za rok jezdily na školy v přírodě.

„Ono se třeba na dvě nebo tři neděle jelo na školu v přírodě, což znamenalo, že jsme prostě na čtrnáct dní vypadli do přírody. A pro mě jako dítě to bylo úžasné. Platili se jenom náklady na svačinu. (...) Dostávali jsme i třeba něco co jsme považovali za samozřejmé, a to byly svačiny do školy, říkalo se tomu hornické svačiny. Přijely prostě prádelní koše, chleba, keřír nebo mléko, šunku, sýr. Nikdy jsme se nemuseli starat o svačinu. Myslím, že to bylo právě součástí těch kompenzačních opatření. Vůbec jsem to nechápala, když se třeba v Machovi a Šebestě řešilo, jakou kdo dostal svačinu.“ (Lenka Burgerová 39 let, rozhovor 2. 6. 2016).

V důsledku špatného životního prostředí se zakládaly první ekologické spolky a řešily se možnosti zlepšení situace. Jedním z aktivistů byl Jiří Petrlík, který na význam ekologických hnutí vzpomíná následovně:

„Jako dítě jsem vyrůstal v severočeském městě Bílina – na rozhraní Českého středohoří a Severočeské hnědouhelné pánve. Krásné místo sice pomalu, ale soustavně ukusovaly povrchové doly na hnědé uhlí. To, že se nedalo na podzim větrat, jsem jako dítě ani tolik nevnímal. Co mne však zasáhlo, bylo zasypání údolí, kam jsme chodili s dědou na procházky do vsi Radovesice. Na podzim jsme po cestě sbírali ovoce, na jaře potkávali rozkvetlé koberce kytek v lese. Pak údolí zasypali hlušinou z povrchového dolu. V

polorozbořené vsi Radovesice už zůstávali jen ti nejotrlejší a samotná obec připomínala záběry z tehdy oblíbených ruských válečných filmů.

Myslím, že právě tyto vzpomínky mne později přivedly do ekologického hnutí a ke stěhování kyttek z předpolí té samé výsypky, pod kterou dodýchaly Radovesice. V roce 1979 jsem s dalšími přáteli založil Tým Bořena. Dnes je jednou z poboček sdružení Arnika, ale za svoji historii prošel stejně jako já hnutím Brontosaurus, Českým svazem ochránců přírody a Děťmi Země. Ty jsem také v září 1989 zakládal, obdobně jako o dvanáct let později Arniku.“ (Jindřich Petrlík, předseda neziskové organizace Arnika, <http://arnika.org/kontakty>)

Životní prostředí bylo i politickou otázkou a z rozhovorů jsme zjistili, že revoluce v listopadu 1989 byla provázena i demonstracemi v Teplicích. Situace na konci 80. let už se stala i pro veřejnost neúnosnou a vedla k masovým protestům:

„Stále se zhoršující kvalita životního prostředí, dlouhodobé inverze, zhoršující se zdravotní stav populace a řada dalších sociálně-ekonomických problémů na severu Čech se postupně staly zdrojem ostré nespokojenosti obyvatel a růstu jejich ekologického uvědomění. Problémy zdejších lidí napříč generacemi vyhnaly do ulic obyvatele, kteří se s daným stavem nechtěli smířit. Veřejná shromáždění v ulicích plných smogu tak předcházela událostem v Praze na Národní třídě 17. listopadu 1989.“ (25 let programu Teplice, s. 7).

Po roce 1989 se situace opravdu celkově zlepšila a to především díky odlišnému přístupu k životnímu prostředí ze strany vlády a aktivně začínajícím ekologickým spolkům. Odsířily se komíny elektráren, jako zdroj energie se více začal užívat zemní plyn.

V současné době vnímají představitelé města Bílina jako největší problém vysoce frekventovanou silniční dopravu.

Dalším a dnes nejvíce viditelným dopadem je devastace krajiny v oblasti dolů a dnešní Radovesická výsypka. Původní obce musely ustoupit těžbě uhlí, byly zbourány a zasypány hlušinou.

Obyvatelé těchto obcí se z velké části přestěhovali do panelových domů v Bílině a někteří si za peněžní vyrovnání vystavěli nový domek.

Pochopitelně se nabízí otázka, proč v takové oblasti lidé vůbec žili? Při rozhovorech s pamětníky jsme se nejčastěji setkávali s dvěma odlišnými názory.

„Třeba do severních Čech se jezdilo za trest, to asi víte, že absolventi škol dostávali takzvané umístěnky a ta umístěnka říkala, kam půjdete pracovat, to znamená, že jste si nebyli jistí kam se po medicíně, právech nebo pedáku dostanete. A umístěnka do severních Čech byla za trest. Když vás potřebovali uklidit, tak jste skončili tam. Třeba i Karel Kryl, který pracoval teplické sklárně.“ (Stanislav Sádlo, rozhovor 31. 5. 2016)

„Můj muž pracoval na šachtě a tady se v 81. vystavěly v Litoměřické ulici paneláky a on dostal bydlení s tím, že když bude deset let pracovat, dostane ten byt. (...) Kde jste takhle dostal ten byt de facto zadarmo?“ (Eva Flenderová, 59 let, rozhovor 10. 6. 2016)

Běžný život horníků

Posledním zmiňovaným tématem je běžný život horníků. Zajímali jsme se o vzájemné vztahy mezi horníky nebo jaká vnímají pozitiva, negativa hornické práce, jaké měli platy, pracovní dobu atd.

Znovu je potřeba rozlišit období před rokem 1989. V dřívější době byla práce horníka poměrně vysoce ceněna, i co se prestiže zaměstnání týče. V místním tisku častokrát vycházely články vyzdvihující havířskou práci atd.

Například článek Opravdoví lidé, který vyšel v novinách Průboj v 70. letech, píše:

„Když došlo k poruše pásového dopravníku a bylo ho nutno opravit, lidé na rypadlech, obsluha pásového dopravníku, kterou převážně tvoří ženy, ale také opraváři, technici – prostě všichni kolem tohoto zařízení se rozhodli setrvat na svém pracovišti ještě dalších osm hodin po své pracovní době, aby nahradili ztrátu způsobenou poruchou. Jsou to opravdoví čestní lidé.“

Lidé také často vzpomínají na heslo: „Já jsem horník, kdo je více?!“ Podle jednoho z pamětníků toto platilo spíše pro hlubinné horníky pracující hluboko v šachtě. Nicméně být horníkem bylo prestižní povolání i v severních Čechách.

Dalo by se říct, že horníci mezi sebou měli dobré a přátelské vztahy.

„Pamatuju, když kolega začal stavět barák, tak nebylo problém, jak dělal pořádek na směny, když potřeboval, tak mu tam přišlo celej den pomoci 8, 9 lidí za to, co tam měli svačinu a pivo. Takže ty lidi držely pohromadě.“ (Milan Adamec, 70 let, bývalý horník)

Mimo jiné pořádali různá setkání, doly organizovaly i exkurze hornických rodin do dolů nebo každý z horníků přidal finanční příspěvek na provoz kulturního spolku, kdy společně navštěvovali divadlo atd. Jedním z pozitiv a možná i důvodem, proč většina lidí pracovala v dolech, bylo finanční ohodnocení práce, které bylo přibližně o 1000 Kčs vyšší, než v okolních továrnách.

„Ze začátku vlastně se dá říct to bylo lépe placený zaměstnání než v běžný továrnách. Sice se tam taky dělalo na směny, ranní, odpolední, noční, ranní a noční dvanácti hodinový směny, takže to zase legrace nebyla. Ale bylo to dobře placený.“ (Stanislav Sádlo, rozhovor 31. 5. 2016).

Pan Sádlo s posádkou rypadla K 10 000,
Bílina (Na levé straně stojící)

Těžební limity

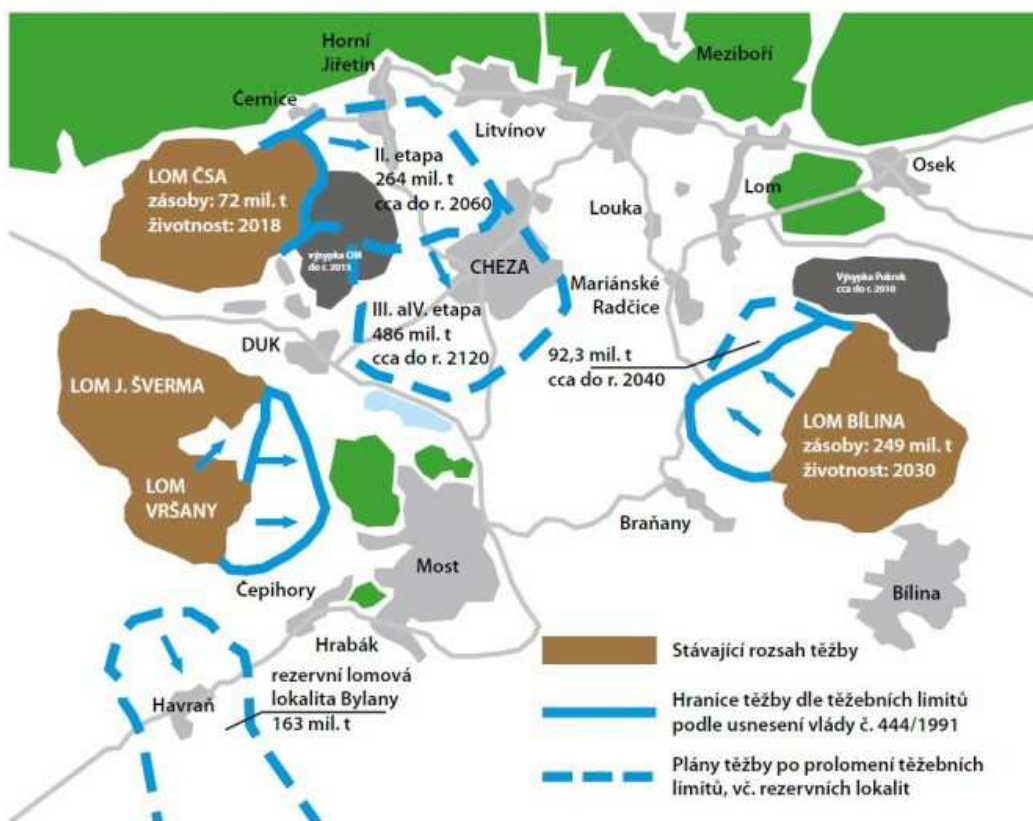
Těžební limit je omezení vydané pravomocným úřadem nebo institucí (např. vládou) anebo nařízením Báňského úřadu. Jedná se o usnesení anebo o limit pro těžební záměr. Těžební limit udává těžařským společnostem limit, kam až může těžba nerostných surovin zasahovat, aby neohrozila například stabilitu geologického podloží nebo blízkých aglomerací.

Během 20. století bylo z důvodu těžby zdevastováno území o rozloze 1100 km². Příčinou tohoto jednání bylo dobývání hnědého uhlí, které bylo následně využito v tepelných elektrárnách, teplárnách a továrnách. V 70. a 80. letech minulého století nabyla těžba takových měřítek, že bylo zlikvidováno celkem 106 obcí. Jejich obyvatelé byli donuceni se přestěhovat do velkých sídlišť či si postavit dům nový. Aby k takovýmto situacím nedocházelo, přijala vláda Petra Pitharta usnesení o územních ekologických limitech těžby hnědého uhlí a energetiky v Severočeské hnědouhelné pánvi, kterým stanovila závazné linie omezení těžby a výsypek. Zároveň také stanovila mezní hodnoty znečišťování ovzduší.

Dne 10. Zář 2008 přijala vláda Miroslava Topolánka nové usnesení, v kterém potvrdila platnost závazných linií omezení těžby hnědého uhlí a výsypek v severočeské hnědouhelné pánvi z roku 1991. Zároveň však také schválila úpravu závazné linie omezení postupu lomu Bílina k západu. K další úpravě limitů na lomu Bílina došlo v roce 2015 za vlády Bohuslava Sobotky usnesením 827/2015, kdy došlo k dalšímu posunutí linií ve prospěch budoucí těžby. Toto usnesení zároveň zachovalo limity na lomu ČSA, z důvodu ohrožení obce Horní Jiřetín.

Téma prolomení těžebních limitů je velmi sporné a ve společnosti často diskutované téma.

Mapa limitů těžby a plánů těžebních společností

Společnost je tímto tématem rozdělená na dvě poloviny. Jedna část společnosti je pro prolomení limitů, tedy pro zrušení závažných hranic, vystěhování obyvatel ze zasažených lokalit a pro těžbu hnědého uhlí. Druhá polovina zastává názor, že by se uhlí těžit nemělo a limity by měly být zachovány. Při naší práci jsme se zaměřili i na téma těžebních limitů. Snažili jsme se zjistit názor obyvatelstva i samosprávy města Bílina a okolních obcí. Názory na toto téma se lišily s věkem, povoláním i s místem bydliště.

Dne 9. června 2016 jsme navštívili radnici města Bílina, kde jsme měli schůzku s 2. místostarostkou města pro věci investiční paní Mgr. Zuzanou Bařtipánovou a s 1. místostarostkou města pro věci neinvestiční paní Mgr. Veronikou Horovou. Při rozhovoru jsme jim položili otázku jaký je jejich názor na prolomení těžebních limitů na Mostecku. Jako první se slova ujala paní Mgr. Veronika Horová. Ta nám řekla, že se na tento problém musíme dívat ze dvou rovin. Vysvětlila nám, že Ústecký kraj má velké problémy s nezaměstnaností a pokud by se limity neprolomily, byly by problémy mnohem horší, jelikož v dole a v přidružených firmách pracuje více než 1 000 občanů, kteří by tak přišli o práci. Ze socioekonomického hlediska byla pro to, aby se limity prolomily. Paní Mgr. Zuzana Bařtipánová nám nejdříve řekla, že by nechtěla být v roli toho, kdo musí v těchto případech rozhodovat. Poukázala na problém se studiem. Dozvěděli jsme se od ní, že mladí lidé odchází studovat nejčastěji do Plzně nebo do Prahy, ale poté už se nikdy nevrátí zpět. Paní Bařtipánová neměla žádný jednoznačný názor, zda jsou důležitější lidé a jejich citové vazby k městům, která by musela být zbourána, či zaměstnání pro velký počet občanů a jistotu tohoto zaměstnání až do roku 2055, kdy by došlo ke kompletnímu vytěžení uhlí. Nakonec poukázala na nečinnost vlády v této věci.

Další rozhovor jsme měli s bývalým pracovníkem dolu Bílina panem Stanislavem Sádlem. Pan Sádlo nám na otázku odpověděl velmi rychle a radši téma směřoval jiným směrem. Řekl nám, že za současné situace mu to přijde zbytečné, ale že jednoho dne bude uhlí třeba vytěžit, protože již nebude kde jinde těžit. Následně odvedl debatu naprosto jiným směrem a začal nám povídat povídku o tom, jak neznámý pachatel odcizil z dolu lano ocelové lano dlouhé 2100 metrů, o průměru 60 centimetrů, během dvou dnů.

Jedním ze zaměstnanců dolu Bílina byl také pan Fišer. Ten pracoval na dole Bílina od svých patnácti let. Na panu Fišerovi nás zaujala především skutečnost, že bydlel ve svém dětství v obci Chotovenka, kterou musel ve svých 16 letech opustit, jelikož se vesnice nacházela v místech plánované Radovesické výsypky. Pan Fišer odpověděl na otázku tím, že to musíme vytěžit, jelikož není prozatím žádná jiná alternativní energie, než je energie jaderná a energie z uhlí, protože dosavadně využívané obnovitelné zdroje jsou málo výkonné.

Velmi přínosný byl také rozhovor s tiskovým mluvčím společnosti Severočeské společnosti a.s. panem Lukášem Kopeckým. Severočeské doly a.s. jsou společností, jež těží na dvou velkých dolech v České republice. Konkrétně na dole Bílina a na dole Tušimice. Pan Kopecký nám řekl, že uhlí je potřeba a proto je nutné limity prolomit. Největším problémem je podle něj náhrada škod. Říkal nám o způsobu náhrady škod vzniklých důlní činností v Spolkové republice Německo. Pokud je v této zemi nutné přestěhovat obyvatele pro

prospěch důlního průmyslu v dané lokalitě, je jim vystavena obec zcela nová. Obce jsou stavěny s veškerým zázemím, jako jsou kupříkladu fotbalová hřiště, kulturní domy, kina či kostely. Pan Kopecký nám řekl, že je mu sice líto obyvatel, kteří přijdou o své domovy, ale že uhlí je potřeba. Je otázkou, do jaké míry hovořil jako zástupce Severočeských dolů a.s. a do jaké míry mluvil sám za sebe.

Jak jste si mohli sami přečíst, názory na téma limitů těžby na Severočeské hnědouhelné pánvi se u lidí v regionu v podstatě neliší. V Praze jsme položili stejnou otázku našim vrstevníkům a rodinným příslušníkům a dozvěděli jsme se většinou opak. Limity by neměly být prolomeny. Je nutné najít alternativy pro uhelnou energii a je také nutné najít alternativu zaměstnání pro osoby pracující v dolech a v přidružených okolních společnostech.

Program v praktické škole

V pátek 10. června 2016 jsme udělali program pro 20 dětí z praktické školy v Bílině ve věku 12-16 let. Program měl dětem ukázat, čím se naše skupina zabývala a hlavně, co se děje v jejich okolí, jak to mohou v budoucnu ovlivnit a jaké problémy či výhody kvůli tomu vznikají. Paní ředitelka nás upozornila, že některé děti budou mít problém nám porozumět, protože jsou mentálně na mnohem nižší úrovni, než jsou děti jejich věku v běžné škole.

Na začátku jsme si tedy připravili strukturu našeho programu a potřebné materiály k prezentaci a k úkolům, které budou při programu děti plnit. To zahrnovalo i model krajiny, který jsme vytvořili za pomoci pet lahve, uhlíků z ohniště, hlíny, rostliny a papírového domečku, jenž simuloval vesnici. Celkem jsme udělali čtyři, po každou skupinu jednu.

Při programu jsme pak nejdříve stručně vysvětlili, jak funguje Přírodní škola, co je expedice a jak probíhá. A následně s nimi debatovali o tom, co se jim vybaví jako první, když se řekne slovo důl. Na základě toho jsme vytvořili myšlenkovou mapu, která sloužila jako srovnání, kolik toho vědí na začátku a kolik na konci. Potom jsme jim s pomocí prezentace vysvětlili, jak a proč se těží uhlí. Jaké stroje se při tomto úkonu používají a kolik lidí dnes v dole pracuje. Také co se děje s krajinou před, při a po těžbě a jaké dopady to má pro nás, ale hlavně pro ně jako obyvatele města v blízkosti dolů. Dále jsme jim vysvětlili, kam se následně odváží hlína, kterou je nutno vykopat při honbě za uhlím, a jak se takovému místu říká. To souviselo i s výkladem o zaniklých vesnicích, které byly zlikvidovány kvůli Radovesické výsypce.

Nejzajímavější část programu nastala, když děti dostaly naše modely krajiny a měly vymýšlet způsoby, jak vykopat uhlí, když nad ním je vesnice s lidmi, krajina a jiní živočichové. Děti se do programu zapojily s nadšením a velmi dobře spolupracovaly. I někteří z naší skupiny se zapojili do této aktivity. Připojili se ke skupinám a pomáhali s plány. Své odpovědi měli napsat na papír a posléze předvést před třídou. Děti vše skvěle odprezentovaly a jejich nápady byly většinou běžné, tak jak se to dělá normálně, ale našly se i skupiny, které předvedly něco šokujícího. Sice by to bylo ve skutečnosti buď neuskutečnitelné, nebo by to bylo velice drahé na provedení, např.:

„Abysme nepoškodili baráček, zavoláme jeřáb a domeček přesadíme, trávu taky přesadíme, vememe sejto na hlínu, aby nám ty hmyzy neumřely. (...) A pak to dáme všechno zpátky, i ten baráček dáme na své místo, jak to bylo.“

Když uhlí za pomoci způsobů, které vymysleli a následně odprezentovali, vytěžili, nastal v našem programu čas pro ukončení těžby uhlí. Nyní se vše musí obnovit, neboli zrekultivovat. Děti tak dostaly za úkol napsat nebo nakreslit, jak by ony rekultivovaly krajinu, a co by chtěly, aby na území bývalého dolu stálo. Na závěr se vše zapsalo do myšlenkové mapy. Děti navrhovaly věci jako parky, parkoviště, silnice, jezera, ohrady pro kozy, stánek se zmrzlinou, ale i přirozenou obnovu přírody. Návrhy poukazovaly na to, že dětem jde o blaho všech věkových kategorií a ne jen o jejich generaci.

Při zpětné vazbě se ukázalo, že si sice někteří z nás ze začátku mysleli, že program je složitý a nebudou tomu některé děti rozumět, tím pádem budou potřebovat více času, ale faktem je, že nás děti velice příjemně překvapily! Vymýšlely zajímavé nápady, které by mnohdy nenapadly ani nikoho z nás a dokázaly skvěle komunikovat, pracovat, jak sami, tak ve skupině.

Doufáme, že i dětem z praktické školy se náš připravený program líbil, ale hlavně, že si z toho něco odnesou. Jejich aktivnost v této oblasti bude totiž v budoucnosti rozhodovat o osudu této oblasti.

Ztracená paměť krajiny

Na začátku 70. let, kdy už bylo o zániku Radovesického údolí rozhodnuto, vznikly dva unikátní filmové snímky dokumentující přírodu a sídla v místě budoucí výsypky. K celému projektu kritický dokument Dokud krajina žije (1972) nabízí v závěru poselství o potřebě zachovat krajinu alespoň ve filmu, aby bylo na co vzpomínat.

„Mimořádná přírodovědecká a estetická hodnota těchto území i celé radovesické kotliny, je nenahraditelná. Tato akce výsypky nemá ve střední Evropě obdoby. Je v rozporu se všemi programy na ochranu životního prostředí. Týmy vědeckých pracovníků dokončují svůj výzkum. Stav přírody a jejího bohatství bude před ničivým zásahem alespoň zachycen. A poslání našeho filmu? Má zachovat podobu a sličnost radovesické kotliny, aby bylo na co vzpomínat, až se změní ze zahrady Čech v mrtvou poušť.“ (Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, Dokud krajina žije, 1972)

Daří se zachránit paměť krajiny? Snímek je uložen v archivu a veřejnosti není běžně přístupný. A jak vzpomínají obyvatelé v Bílině? Eva Flenderová je učitelka základní školy, která údolí pamatuje jako malá dívka, když do něj chodila na procházky. Její otec MUDr. František Kotěšovec byl okresním hygienikem v Teplicích, významnou měrou se podílel na Programu Teplice, který přispěl k zlepšení životního prostředí v regionu. Paní Flenderová učí od roku 1981 na základní škole Za Chlumem. Do této sídlištní školy chodily mimo jiné děti obyvatel vystěhovaných na sídliště ze zrušených obcí.

Otázka: Když se tam procházíte... je to vlastně emocionální věc, ale cejtíte nějakou nenahraditelnou ztrátu v souvislosti s tou výsypkou?

„Abych vám pravdu řekla, tak ne, já ne. Já žádnou ztrátu necítím. Protože, já si myslím, že to je tady tak daný. Tady ty doly jsou, tady to uhlí je, a myslím si, že je to prostě otázka toho, že se to uhlí těží.“

Myslím si, že to je hezky udělaný a jsou tam docela hezky udělaný pěkný procházky. Takže já když se tam potom procházím, tak ehm člověk zapomene, nemáte ani pocit, že tam někdy něco bylo, prostě se zapomene. Ty lidi dneska už to vidí jinak, oni tam rostou houby. Dá se tam dojít, dá se tam jezdit na kole, je tam udělaná taková cesta dějin v pohádkovém lese.,,

A znovu opakuju na to, jak to vypadalo, člověk zapomene. A život jde dál. Což zvlášť v tomhle regionu je potřeba no. Život jde dál..“

Závěr

Závěrem můžeme říci, že většina dopadů těžby, které jsme sledovali, byla anebo stále je negativní. Radovesické údolí bylo cennou krajinou, která měla být původně zařazena do CHKO České středohoří.

Mnoho lidí si díky těžbě přišlo na dobré peníze a stát měl uhlí pro průmysl a topení. To vše za cenu naprosto zničené krajiny, kterou příroda a lidé vytvářeli tisíce (miliony) let. Kraj v současné době podstupuje rekultivaci. Sami jsme se byli přesvědčit, zda se daří. Krajina se „uzdravuje“ velice dobře. Proces však trvá dlouho a umělá krajina vypadá po rekultivaci spíš jako park a ne jako krajina vytvořená přirozeně přírodními procesy. Staletou péčí lidí o krajinu nenahradí stovky tatrovek přivázejících hlínu.

Názor lidí na stěhování z vesnic do panelových domů v Bílině není jednotný. Jde o generační záležitost. Lidem, kteří se ve vesnicích narodili a žili zde více než 30 let, je líto, že se museli vystěhovat, a že se Radovesické údolí muselo zasypat. Vždyť tak přišli o krajinu, kterou tak dobře znali. Samozřejmě najdou se i výjimky, ale těch je poskrovnu.

Dále jsou tu děti občanů, kteří zažili Radovesickou krajinu, ty se dokáží vcítit do kůže svých rodičů, ale nemají k tomu takový vztah jako jejich rodiče. Pak jsou to děti dětí lidí, co zažili Radovesickou krajinu. Zjistili jsme, že většina těchto lidí k té Radovesické výsypce nemají skoro vůbec žádný vztah, protože ji v dětství znali jako zaprášenou haldu hlušiny.

Když jste se musel stěhovat z Radovesické kotliny, mohli jste si vybrat, jestli si za odškodné koupíte malý rodinný dům, nebo se přistěhujete do obytných domů „paneláků“. Pro vás to byla nová šance. Měli jste teplou vodu atd. Na druhou stranu si však pamětníci stěžovali na fakt, že nemohou své děti či vnoučata přivést na místo svých dětských vzpomínek.

Pozitiva hornické práce, které jsme nakonec z rozhovorů a celkového výzkumu vyvodili, jsou ty, že hornické povolání mělo lepší platební ohodnocení. Lidé také dostávali kompenzační dárky, jako byly například svačiny a tzv. pohřebné. Dále se hornictví bralo jako prestižní povolání, nebo alespoň tak to prezentovali tehdejší noviny.

Naopak negativa, která vyplývají z naší práce, jsou v první řadě špatné pracovní podmínky, dlouhé směny. Tyto příčiny pak měly dopad na zdraví horníků, projevovaly se poruchami kloubů, páteře a dýchacími problémy.

Celkově tedy může říci, že hornictví byla, jak fyzicky, tak i psychicky náročná práce. Z hlediska platu se měl horník lépe za socialismu, ale z pracovních podmínek se má lépe teď.

Vztahy mezi horníky byly dobré, dokonce měli společný fond, do kterého dal každý část své výplaty a pořádali z toho různé hornické akce, jako byla například veselka. Dále z těchto peněz sponzorovali divadelní představení.

Těžba uhlí na Bílinsku bude probíhat až do roku 2050, kdy se bude rozhodovat o prolomení limitů. Podle všeho se prolomení limitů na Bílinsku s největší pravděpodobností uskuteční. Důvodem je, že v předpolí nežijí žádný lidé. Lidé tak většinou tento plán podporují.

Lidé, kteří pracují v hornickém odvětví, si tak zachovají práci a celkově, tak dočasně zachrání ekonomiku v tomto kraji.

Avšak Mostecko – např. Horní Jiřetín je jiné. Lidé demonstrují a protestují proti prolomení limitů v jejich obci. Nechtějí tak opakovat příběh, který potkal Radovesickou výsypku.

Práce nám pomohla porozumět tomu, že není vůbec snadné být v kůži těch, kdo o limitech rozhodují a zvažují všechny okolnosti. Ani zastupitelé města Bílina neumí odpovědět na otázku, co se stane s krajem, až se uhlí po prolomení limitů vytěží. V naší skupině převažují odpůrci prolomení limitů, protože si myslíme, že lidem se stejně bude muset v budoucnu najít jiná práce a prolomením limitů se problém hrozící nezaměstnanosti pouze oddaluje.

Poděkování

Na závěr bychom chtěli poděkovat všem odborníkům a pamětníkům, jak ze zaniklých vesnic Radovesického údolí, tak i bývalým horníkům nebo jejich příbuzným, za jejich vstřícnost, otevřenost a upřímnost při rozhovorech. Zejména pak panu Sádlovi, Adamcovi, Fišerovi, manželům Bláhovým a místostarostkám města Bílina, kteří nám poskytli mnoho odpovědí a materiálů k našemu zkoumanému tématu. Děkujeme i zaměstnancům ZŠ v Kostomlatech a ZŠ praktické v Bílině, že nám poskytli ubytování.

Dále bychom rádi poděkovali manželům Václavovi Halamovi a Kristě Halamové a panu Stanislavu Sádlovi, kteří nám nabídli ve Světcí útočiště při našem výzkumu. Zároveň jim děkujeme za obohacující výklad a prohlídku Radovesické výsypky a skvělou polévku.

Avšak naše největší poděkování patří našemu panu učiteli Jaroslavu Najbertovi, paní učitelce Štěpánce Vnoučkové, Danielovi Pražákovi a Jakubu Jarešovi. Zaslouhují si náš obdiv za motivaci a celkovou koordinaci našeho výzkumného týmu.

Zdroje

Bohužel se nám nepodařilo v některých kapitolách uvádět zdroje přímo v textu. Uvádíme je souhrnně zde.

Archivní dokumenty

Státní okresní archiv Teplice – fondy zaniklých obcí, noviny Průboj (tisk Severočeského krajského výboru KSČ) a Směr (tisk OV KSČ a ONV Teplice) z let 1968, 1971 a 1985

Národní památkový ústav – snímky Radovesická kotlina (1970) a Dokud krajina žije (1972)

Fotoarchiv pana Milana Adamce

Fotoarchiv pana Stanislava Sádla

Publikace

25 let programu Teplice. Životní prostředí a obyvatelé Ústeckého kraje. Sborník z konference konané 22. 10. 2015 v Teplicích

KOUKAL, Pavel. 800 let obce Světec. Duchcov: Kapucín, 2009

KUBÁT, K. a kol. Dokumentační výzkum území budoucí Radovesické výsypky. In Severočeskou přírodou. Sborník severočeské pobočky Československé botanické společnosti, č. 3/1972.

LUXA, Jan. Doly Bílina: z historie hornictví k současnosti dolování na Bílinsku. Teplice: NIS, 1997.

ŠTÝS, Stanislav. Země znovuzrozená. Katalog k výstavě

Internet

Český statistický úřad, dostupné z <https://www.czso.cz/>

Články na wikipedii k obcím Radovesice, Dřínek, Radovesická výsypka

Nebeské doly, dostupné z <http://www.nebeske.cz/doly>

Stránky obcí Radovesice, Lyskovice, Hetov, Dřínek, Chotovenka na webu Zaniklé obce, dostupné z <http://www.zanikleobce.cz/>

Webové stránky obcí Hrobčice, Světec

Sdružení Arnika, dostupné z <http://arnika.org/historie-uzemi-radovesicke-vysypky>

Severočeské doly a. s., dostupné z www.sdas.cz

Slovníček pojmů

Zakladač

Zakladačem se nazývá stroj, jehož úkolem je sypat skrývkovou hmotu z pásového dopravníku na určená místa. Jeho výška činí 30 metrů a jeho výkon je za běžného provozu 2 500 m³ za hodinu.

Kolesové rypadlo

Kolesové rypadlo těží svrchní střední část nadložního souvrství. Je vysoké 51 metrů a jeho výkon je za běžného provozu 2 500 m³ za hodinu.

Pásový dopravník

Pásový dopravník je strojní zařízení z kategorie dopravníků, který bývá používán zejména k přepravě sypkých či polotekutých hmot na kratší vzdálenost. Ve velkých povrchových dolech mohou složité soustavy velkých pásových dopravníků tvořit i celé dopravní cesty leckdy dlouhé i několik kilometrů. V dnešní době právě tento způsob dopravy postupně vytlačuje původní úzkorozchodné důlní železnice, neboť je z provozního hlediska podstatně ekonomičtější, respektive mnohem méně nákladný.

Báňský úřad

Český báňský úřad (ČBÚ) je správním orgánem České republiky. Podle zákona č. 62/1988 Sb. vykonává řadu činností, zejména dohlíží na veškerou hornickou činnost. Dále provádí inspekční činnost v oblasti bezpečnosti práce a provozu u hornických organizací a organizací používajících a vyrábějících výbušniny, vyšetřuje závažné důlní havárie, povoluje uvedení výbušnin do oběhu a vydává osvědčení o odborné způsobilosti.

Výsypka

Je velká hromada více méně sypkého materiálu (hlušiny), který vzniká jako odpad při těžbě různých nerostných surovin, nebo při průmyslové výrobě. Jedná se o útvar vytvořený člověkem, obsahující nadložní a podzemní vrstvy, vytěžené v lomech a hlubinných dolech. Slouží k dočasnému nebo trvalému uložení těchto vytěžených skrývkových hmot.

Hlušina

Hlušina je materiál, který je vytěžen během hlubinné či povrchové těžby jako nezužitkovatelný materiál, jenž se většinou ukládá poblíž těžební oblasti v podobě hald, tzv. „kyp“.

Přílohy se zápisky z deníku pana učitele

Rekultivace Radovesické výsypky vypadají z dálky jako běžná krajina. Při cestě z Kostomlat do Bíliny jsme ji poznali zblízka. Ač je veřejnosti oficiálně stále nepřístupná a pokračují na ní úpravy, strávili jsme na ní celé odpoledne. Koupali jsme se v jezírku, ve kterém nebyly žádné rostliny ani ryby. Procházeli jsme zaplevelenou loukou a potkali pána na čtyřkolce. Své dojmy jsme zapisovali do sešitů. Protože rekultivace neobnoví zničený koloběh vody, je třeba svahy protnout umělými koryty pro zachycení dešťové vody.

Pan učitel si do deníku napsal: „*Sedíme na louce (imitaci louky) vedle umělého betonového koryta, které imituje potok. Spád rovně dolů, ční do něj zapracované kameny. Eroze ho podemlela a část se propadla.*“ V propadlině se vytvořila tůňka, ve které jsme našli život. Dan Pražák si poznamenal: „*Je to fuck of přírody*“. Foto archiv skupiny Horníci.

Obec Radovesice byla vysídlena v roce 1971, většina obyvatel se vešla do panelového domu v nově budovaném sídlišti v Bílině. Dodnes starší obyvatelé sídliště vědí, že Radovesické najdete v „jedničce“. Kostel na své pohřbení čekal až do roku 1982. Celé údolí i architektonicky cenné stavby zachycuje také unikátní snímek památkového ústavu Radovesická kotlina z roku 1970. Foto archiv M. Adamce.

Když dnes ve Světcí řeknete „jdu do Chotovenky“, vyrazíte na houby. Vesnice byla vymazána z mapy výsypkou, pomístný název ale zůstává. Na horním obrázku je pohled od silnice ze Světcí do Štrbic směrem na bývalou Chotovenku. V dálce se zvedá rekultivovaná plošina Radovesické výsypky, zcela vpravo je bílinské sídliště Za Chlumem, panorama uzavírá Bořeň. Úsilí krajinných inženýrů má za následek, že pro laika je v některých lokalitách obtížné odlišit původní kulturní krajinu (louka a zarostlá alej hrušní v popředí na hranici intravilánu zaniklé obce) od rekultivované krajiny smíšených lesů, vodních nádrží a luk. Že bylo v krajině co napravovat, nám dnes prozradí stará fotografie kouřící šachty, pořízená z opačné strany před rokem 1960. Chotovenka těsně sousedila s lomem Alois Jirásek (Patria). Vyuhlený Alois Jirásek však mohl pojmout jen zlomek materiálu z nově otevíraného velkolomu Maxim Gorkij (dnes lom Bílina). Dostatek kubíků mělo „naštěstí“ nedaleké Radovesické údolí. Foto archiv skupiny Horníci a archiv M. Adamce.

Okolí domu rodiny Halamových na okraji Světce, kde jsme strávili tři dny. Co na fotografii má největší hodnotu? Moderní ledvická elektrárna, která zásobuje elektřinou a teplem obyvatele? Nebo stoletý domek, který sloužil jako důlní lazaret? Nebo snad hrušková alej, která lemují cestu do zaniklých Lyskovic a Chotovenky? Nebo zahrádka paní Halamové, pečlivě udržovaná a zúrodňovaná, na které vnoučata zobou ovoce? Anebo tuny uhlí, které jsou pod zahradou, ale zatím se jejich těžba vzhledem k cenám uhlí nevyplatí?